

9. Fantasie und Fuge in g moll BWV 542

J.S.Bach

De Fantasie is een treffende uiting van de "Stylus phantasticus". Het werk opent met een grandioze cadens, waarbij de voornaamste accoord-functies van de toonsoort op fantasierijke wijze door lange, zwierige notenreeksen met elkaar worden verbonden. Deze elementen bepalen het verdere verloop van het stuk, waarbij echter tot tweemaal toe een rustige passage optreedt, die een kort motief imitatorisch verwerkt. De talrijke modulaties (overgangen van de ene toonsoort in de andere) getuigen van een ongehoorde durf en kracht en maken een overrompelende indruk.

Het bekende Fugathema is waarschijnlijk afkomstig van een Nederlands volkslied. De contrapuntische uitwerking, de verbazingwekkende architectuur en vooral het prachtig volgehouden constante ritme maken deze Fuga tot een der meest briljante en monumentale werken uit de gehele orgelliteratuur.

Kees van Houten

Eerstvolgende concerten:

zondag 22 augustus, 20.15 uur	Jos van der Kooy
zondag 12 september, 20.15 uur	Theod van den Aker
zondag 10 oktober, 20.15 uur	Jan Verhoeven

De concerten worden financieel mogelijk gemaakt door:

Verrijzenisparochie - Drs. S.W.Aarns - Alfa Makelaardij - Dhr Thed van den Aker
- Dhr. en Mevr. H. Boddendijk - Bogaerts & Groenen, Advokaten - Brabants
Centrum - F. Castricum - de hr. en mevr. E.N. van Gelder - Gemeente Boxtel - J.
van Hezik - J. Hoekstra - Mevr. L. Ietswaart - Bloemsierkunst Marimba -
Protestantse Gemeente Boxtel - Blanca Beheer b.v. - Snijders en Toemen
advocatenkantoor - Th. van Thiel - en alle donateurs

Programma: Bach en Schumann

1. Praeludium und Fuge in C-dur BWV 545 J.S. Bach (1685-1750)

Dit feestelijke, vitale werk wordt gekenmerkt door een grote spontaniteit en openheid. In het beknopte Praeludium voeren levendige motieven in pedaal en manueel een bewogen dialoog met elkaar. Het fugathema ademt een grote doelgerichtheid en vastberadenheid. In een prachtig volgehouden ritmische cadans werkt dit oergegeven zich door de meest belangrijke majeur- en mineurtoonsoorten heen naar een magistrale afsluiting in C-dur.

2. "Allein Gott in der Höh' sey Ehr" BWV 675 J.S. Bach a 3. Canto fermo in Alto

*Allein Gott in der Höh' sey Ehr und Dank für seine Gnade,
darum dass nun und nimmermehr uns rühren kann kein Schade.
Ein Wohlgefalln Gott an uns hat, nun ist gross Fried ohn Unterlass, all Fehd hat nun ein Ende*

Deze bewerking is een verfijnd kabinetstuk, dat helemaal de sfeer ademt van een eer brengen aan God met een gracieuze gestiek en elastische, speelse en lichtvoetige bewegingspatronen. Het stuk is gecomponeerd als een tweestemmige Inventie tussen sopraan en bas; door het figuratieve motievenspel van deze twee stemmen heen laat de alt de zeven frasen van de cantus firmus in lange noten horen.

Het thematisch spel, dat sopraan en bas tegen elkaar en de cantus firmus uitspelen, is als een "pas de deux", een sierlijk ballet van twee dansers. Rondom de op zijn troon gezeten God (cantus firmus) brengen zij Hem eer met hun verfijnde danspassen en geraffineerd uitgetekende bewegingspatronen, omhoog en omlaag, in korte en lange krullen en steeds vederlicht van tred.

3. Fuga über den namen BACH opus 60 no.1 R.Schumann Langsam (1810-1856)

Robert Schumann, fijnzinnig romanticus, vooral bekend geworden om zijn talrijke poëtische liederen en pianowerken, componeerde in de zomer van 1845 in Dresden zes fuga's voor orgel (of pedaalvleugel) over de naam Bach. Ze zijn het resultaat van een "contrapuntkuur" na een maandenlange periode van depressies en zenuwzinkingen. Met deze stukken vond Schumann zijn scheppingsdrang in alle zuiverheid weer terug. Het zijn zes boeiende, warmbloedige composities, waarin met groot contrapuntisch meesterschap een romantische hommage wordt gebracht aan de oude strenge vormen van Johann Sebastian Bach. Uitgangspunt voor deze fuga's zijn de Duitse notennamen b (=bes), a, c en h (=b).

De eerste fuga exposeert het b-a-c-h-thema in donkere tinten maar groeit langzaam uit naar een hymnische climax (nach und nach schneller und stärker), met aan het slot een rustgevend, vredig wegebben van de krachten.

4. "Von Gott will ich nicht lassen" BWV 658 J.S. Bach Canto fermo in Pedal

*Von Gott will ich nicht lassen, denn er lässt nicht von mir,
führt mich durch alle Strassen, da ich sonst irrte sehr.
Er reicht mir seine Hand, den Abend und den Morgen
tut er mich wohl versorgen, wo ich auch sei im Land.*

De koraalmelodie ligt in lange noten in de tenorstem en wordt gespeeld door het pedaal. In de manuaalstemmen ontspint zich in de volgens Mattheson "traurige" toonsoort f moll een ragfijn stemmenweefsel, waarbij een slank en lenig motief zich voortdurend smekend opheft, om als het ware Gods hand te pakken, en daarna weer naar beneden valt. Bij de tekst "Er reicht mir seine Hand" valt dit manuaalmotief voor een moment niet meer terug en bereikt symbolisch de hoogste noot van het orgel. Zeer indringend wordt het "will ich nicht lassen" uitgebeeld in de slotmaten, waar de extra lange slotnoot van de koraalmelodie een immense spanning krijgt door dissonante harmonieën in het manuaal.

5. a) uit "Album für die Jugend" opus 68 (1848): R.Schumann - Volksliedchen - Erster Verlust - Reiterstück

b) uit "Kinderszenen" opus 15 (1838): - Träumerei - Fürchtenmachen

Deze vijf karakterstukjes zijn genomen uit "Album für die Jugend" en "Kinderszenen", twee bundels korte pianowerken. Rond deze beeldende muzikale schetsen zweeft de bekoring van kinderlijke belevenissen en ervaringen. Het zijn nostalgische jeugdherinneringen van een volwassene, maar dan wel van iemand die nog een duidelijke voorstelling van en affiniteit met de onschuld en de kwetsbaarheid van het kind heeft. Gespeeld op orgel krijgen ze een extra dimensie door de mogelijkheid van kleurrijke registraties.

6. "O Lamm Gottes unschuldig" BWV 656 J.S. Bach 3 Versus

(vers 1, 2 en 3)

*O Lamm Gottes unschuldig, am Stamm des Creutzes geschlachtet.
Allzeit gefunden g'duldig, wiewohl du warest verachtet.
All Sünd' hast du getragen, sonst müssten wir verzagen,
erbarm dich unser, o Jesu. (vers 1 en 2)
gib uns den Frieden, o Jesu. (vers 3)*

Over dit bekende passielied, waarvan tekst en muziek stammen van het Gregoriaanse Agnus Dei, componeerde Bach drie verzen, die zonder onderbreking in elkaar overgaan.

In het eerste vers, driestemmig en zonder pedaal, ligt de melodie, nu en dan licht

versierd, in de sopraan; in het tweede, eveneens driestemmig manualiter, ligt zij in de middenstem (alt). Steeds zorgen de beide andere stemmen voor een rustig bewegende contrapuntische verwerking. Klinkt het eerste vers nog mild-klagend, ingetogen en berustend, in het tweede wordt de klank iets voller en krijgen de melodische lijnen meer spanning, doordat de tegenmotieven grotere intervallen laten horen, de dissonantie toeneemt en ook een grotere spanwijdte bereikt wordt. Aan het eind van dit vers zorgen rijk dalend guirlandes voor een breken van de spanning, waarna het pedaal de koraalmelodie op monumentale wijze voor de derde keer laat binnentreden. De subjectief klagende atmosfeer van de eerste twee coupletten verandert compleet in een open, koninklijke muziek van het Lam dat het lijden overwonnen heeft.

Dit derde vers heeft Bach zeer rijk uitgewerkt. Bij de tekst "All Sünd hast du getragen" spelen de manuaalstemmen een obsederend motief met repeterende tonen, bij "sonst müsten wir verzagen" verandert plotseling de beweging van 9/4 in 3/2 en ontwikkelt zich muzikaal onverwacht een verbijsterende chromatiek, die niet anders dan door deze woorden geïnspireerd kan zijn. Onmiddellijk daarna, bij "Gib uns den Frieden, o Jesu", is de spanning gebroken en verschijnen juichende stijgende en dalende toonladderfiguren.

7. Fuga über den Namen BACH opus 60 no.3 R.Schumann **Mit sanften Stimmen**

In dit intieme, bezonken werk klinkt het b-a-c-h-thema ver weg en in een diepe rust. In vredige, zachte tinten begint en eindigt dit poëtische klankwonder als een wazige droom.

8. "An Wasserflüssen Babylon" BWV 653 J.S.Bach **a 2 Clav. et Pedal**

*An Wasserflüssen Babylon da sassen wir mit Schmerzen;
als wir gedachten an Zion, da weinten wir von Herzen.
Wir hingen auf mit schwerem Mut die Harfen und die Orgeln gut
an ihre Bäum' der Weiden, die drinnen sind in ihrem Land;
da mussten wir viel Schmach und Schand täglich von ihnen leiden.*

De tekst van de koraalmelodie is een Duitse vertaling van Psalm 137 "Super flumina Babylonis". In deze tekst wordt beschreven de ballingschap van het Joodse volk in Babel, een vreemd en vijandig land.

In Bach's bewerking ligt de melodie als cantus firmus rijk versierd in de middenstem (tenor). De twee bovenstemmen en de bas laten een expressief contrapuntisch spel horen waarin de eerste twee frasen van de koraalmelodie voortdurend herhaald worden, dwars door de verder lopende cantus firmus heen. Bach vestigt hierdoor met nadruk de aandacht op de begintekst. En inderdaad, de compositie lijkt één muzikaal symbool te zijn van het element water: een vloeiend en vrij lijnenspel in alle stemmen, waarbij korte ritmische impulsen, gevolgd door bewegelijke trillers, het kringelen van de golfjes verzinnebeelden. De atmosfeer is zeer melancholiek; het stromende water weerspiegelt zich in tranen van smart, een weemoedige herinnering, vol heimwee naar Jerusalem (Zion).

